

PORTEKİZ-İSPANYOL VE FRANSTZ EDEBİYATLARINDA INES DE CASTRO TEMASI

Arzu ETENSEL İLDEM*

ÖZET

XIV. yüzyılda, Portekiz tacının varisi Prens Perdro 'nun Ines de Castro'ya duyduğu aşk geniş yankılar uyandırmış, ülkede bir iç savaşa neden olmuştur. Bu olay zamanla çeşitli edebi eserlere konu olur. İspanyol ve Portekiz yazarlardan sonra Fransız yazarları da etkiler. Bu makalede Ines de Castro temasının doğuşu ve söz konusu edebiyatlardaki yeri işlenmiştir.

RESUME

L'amour que le prince Pédro, héritier de la Couronne portugaise avait pour Inès de Castro suscita, au XIVe siècle, de grand échos, et provoqua dans le pays une guerre civile. Cet événement devient avec le temps le sujet de diverses oeuvres littéraires. A la suite des écrivains portugais et espagnols, il influence les écrivains et de sa place dans les littératures portugaise, espagnole et française.

Bilindiği gibi Batı edebiyatlarında her zaman karşımıza çıkan bir takım mitoslar ve temalar vardır. Bunlardan biri Don Juan mitosudur. Don Juan Tenerio XVII. yüzyılın başlarında Sevilla'da yaşamış çapkın bir İspanyol'dur. Hayatı ilk olarak İspanyol yazar Tirso de Molina tarafından bir esere konu edilmiş. (*El Burlador de Sevilla y Convivado de Piedra*) ve böylece üne kavuşmuştur. Don Juan aynı yüzyılda Fransız edebiyatına da geçer. Moliere *Dom Juan ou le festin de pierre* komedyasında Don Juan'ın gerçek kişiliğine bağlı kalmış, çapkın ve Tanrı korkusu olmayan bir kahraman yaratmıştır. XIX. yüzyılın başlarında Lord Byron *Don Juan* adlı eserinde ünlü kahramanın artık tanınan yönlerini işlemiştir. XX. yüzyılda Fransız yazar Henry de Montherlant *Don Juan* dramını yazmıştır. Odiplus ve Elektra mitosları ise Antik Yunan tarihinden Klasik Yunan edebiyatına geçmiştir. Bu iki kahraman da Don Juan gibi, yüzyıllar boyunca Batılı yazarlara esin kaynağı olmuştur.

* Dr.; Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

Inés de Castro teması ne Odipus mitosu kadar eski, ne de Don Juan mitosu kadar ünlüdür. Fakat yine de gerek Portekiz ve İspanyol edebiyatlarında, gerekse Fransız edebiyatında önemli bir yeri vardır. Henry de Montherlant'ın bu temadan esinlenerek yazdığı *La Reine Morte* dramı dilimize *Ölü Kraliçe* adı altında Mübaccel Bavramveli tarafından çevrilmiştir. (M.E.B., Dünya Klasikleri Tercümeleri) Ines de Castro kimdir, etrafında hangi tarihi olaylar meydana gelmiştir? Bu olaylar zamanla yazarlar tarafından nasıl değiştirilip bir efsane halini almıştır ve ne şekilde Portekiz, İspanyol ve Fransız edebiyatlarına geçmiştir?

Herşey İspanyol Prensesi Contanza'nın Portekiz tahtının varisi Prens Pedro ile evlenmek üzere Lizbon'a gelmesiyle başlar. (1340) Don Pedro'nun babası IV. Alfonso oğlunun, Kastilla'nın ileri gelen soylularından birinin kızı olan Constanza'yla evlenmesini uygun görmüştür. Constanza'nın nedimleri arasında Ines de Castro da vardır. Ines, Galiçya'lı bir derebeyi olan Pedro Fernandez de Castro'nun evlilik dışı kızı, Kastilla Kralı IV. Sancho'nun da torunudur. Zamanın tarihçileri Inés'in Portekiz'e geldiğinde çok genç ve çok güzel olduğunu yazarlar. Prens Pedro kısa zamanda Inés'e aşık olmuş ve aralarında gizli bir ilişki başlamıştır. Constanza işi örtbas etmeye çalışmışsa da başarılı olamamış, durumu öğrenen Kral Alfonso Inés'i İspanya'ya geri yollamıştır. Bu arada Constanza ölür, Pedro Inés'i Portekiz'e geri getirir. (1345) Sarayın ve Kralın tepkilerine rağmen beraber yaşamaya başlarlar. Pedro'nun hem Constanza'dan hem de Inés'den çocukları olmuştur. Portekizli soylular Inés'in çocuklarının tahta varis olmalarından korkmaktadırlar. Ayrıca Prens Pedro'nun Inés'in kardeşleriyle dost olması da ülke için tehlikeli görülmektedir. Pedro'yla Inés, Coimbra'da, Santa-Clara sarayında beraber oturarak herkesi hiçe saymaktadırlar. Kral Alfonso yakınlarına da danıştıktan sonra Inés'i öldürtmeye karar verir. Fernao Lopes adlı tarihçinin yazdığına göre Kral Don Pedro'ya bir adamını yollamış, Inés'le evli olup olmadığını sormuş, Pedro'ysa evli olmadığını söylemiştir¹. Pedro Coimbra'da değilken Kralın adamları Inés'i öldürürler. (7 Ocak 1355).

Bu olayı ilk olarak İspanyol tarihçi Lopez de Ayala anlatır. Ayala'nın yazdıklarına göre Portekiz Kralı Alfonso oğlu Don Pedro'nun Inés'le evlenmesini önlemek için Inés'i öldürtmüştür. Inés'in evlilik dışı bir çocuk olması bu evliliği Kralın gözünden imkânsız kılmaktaydı².

Inés'in ölümünü öğrenen Pedro babası Kral IV. Alfonso'ya başkaldırır, yandaşları ve Inés'in kardeşlerinin Galiçya'lı birlikleriyle beraber kraliyet topraklarını yağmalar ve Porto'yu kuşatır. Kuşatmanın pek başarılı olmaması üzerine Pedro Kralın barış çağrısını kabul eder ve babasıyla bir antlaşma imzalar. Bu antlaşmaya göre Pedro Inés'i öldürenlerin peşini bırakacaktır; buna karşılık Kral Alfonso'da başkaldıranları bağışlar ve Don Pedro'ya daha çok yetki verir. Zaten kısa bir süre sonra, Kralın ölümüyle (1357) Pedro Portekiz tahtına çıkar. Kral I. Pedro acımasızlığı ve adalete olan düşkünlüğüyle tanınmıştır. Don Pedro tahta çıkar çıkmaz Inés'in katillerinin peşine düşer ve ele geçirebildiklerini öldürtür. Böylece babasıyla yapmış olduğu antlaşmayı bozmuştur. 1360 yılının Haziran ayında Pedro bütün soyluların

1 Cornil, Suzanne, *Inés de Castro*, Bruxelles, Académie Royale de Belgique, Memoires, t. XIVII, 2, sayfa 13.

2 Lopez de Ayala, *Crónica de Don Pedro*, XIV. Bölüm, 1360. Biblioteca de autores españoles, n. 66.

önünde Inés de Castro'yla yaklaşık yedi yıl önce evlendiğini ve bu evliliği babasından sakladığını açıklar. Törenin yapıldığı yeri ve günü hatırlamamakla beraber törene katılan iki tanığın isimlerini vermektedir. Bu açıklamalara kimileri inanmış, kimileri ise inanmamıştır. Papa Innocento II. Kral Pedro'nun bütün ısrarlarına rağmen bu evliliği onaylamaz. Fakat Portekiz sarayında Kralın sözleri geçerli olmuş, Inés'in çocukları tahtına varisleri arasına girmişlerdir. Pedro Inés ve kendisi için Alcobaca manastırının kilisesinde yanyana, görkemli iki mezar yaptırır ve Inés'in cesedini büyük bir törenle oraya taşır. Kendisi de 1367 yılında öldüğünde Inés'in yanına gömülür.

Zamanın tarihçileri Lopez de Ayala³ ve Fernão Lopes⁴ olayları fazla bir şey eklemeyen anlatmışlardır. Inés de Castro edebiyata (Rönesans döneminde girer ve gitgide bir efsaneye dönüşür. 1516 yılında Portekizli Garcia de Resende, *Cancioneiro Geral* adlı eserinde bu temayı işleyen ilk yazardır. Daha sonra yine Portekizli Antonio Ferreira *Inés de Castro*) trajedyasını yazar. Oyun 1587 yılında oynanır. Ünlü Portekiz şairi Camoens *Lusiades* adlı epik şiirlerinde Inés'le Pedro'nun aşkını romantik ezgilerle işlemiştir. Portekizli yazarlar daha çok Inés'in ölümüyle biten aşk hikayesiyle ilgilenmişlerdir. Oysa İspanyol yazarlar Inés'in öldükten sonra taç giymesini vurgulamışlardır. Jeronimo Bermudez *La Nise Lastimosa* ve *la Nise Laureada* trajedyalarında (1575) uzun uzun Kral Pedro'nun ölü sevgilisini mezarından çıkarttırıp, onunla evlenişini anlatır. Burada İspanyol ruhuyla Portekiz ruhu arasındaki fark ortaya çıkmaktadır. Portekizliler ölümle yaşamı ayırdeden, İspanyollara göre daha yumuşak ve duygusal insanlardır, İspanyollarsa ölümle içiçe yaşar, duygu ve inançlarını fanatik bir şekilde dile getirirler denilebilir.

Inés de Castro teması tarihi niteliğini kaybettikten sonra Ferreira (trajedy) ve Camoens'le (epik şiir) başlayarak daha çok tiyatro ve şiirlere konu olmuştur. İspanyol yazarlar da bu geleneği sürdürmüşlerdir. XVII. yüzyılda İspanya'da önce el Licenciado Mexia de la Cerda'nın *Inés de Castro*, *Reyna de Portugal* trajedyası yayımlanır (1606). Bu trajedy edebi değerinden çok, Lope de Vega ve Velez de Guevara'ya kaynak olması bakımından önemlidir. İspanyol edebiyatının Altın Çağının ünlü "Comedia" yazarı Lope de Vega *Doña Inés de Castro* adlı bir eser yazmış, fakat bu eser sonradan kaybolmuştur⁵. Lope ekolü yazarlarından biri olan Velez de Guevara'nın *Reinar despúes de morir* (Öldükten sonra tahta çıkmak) trajedyası (1652'de yayımlanmıştır) o güne kadar Inés de Castro temasını işleyen eserlerin en önemlisidir. Hatta bu konuda günümüze kadar yazılmış eserlerin en iyisi olduğunu söyleyen eleştirmenler de vardır⁶. Guevara bu trajedyasında Portekizli yazarlardan esinlenmiş ve Inés de Castro konusunu onların işlediği gibi aşkı ön planda tutarak işlemiştir. Eserde Inés ve Pedro gizlice evlenmişlerdir. Soylular ülkenin güvenliğini sağlamak için Kral Alfonso'ya baskı yapmaktadırlar, istedikleri Inés'in öldürülmesidir. Oyunda Inés ve Pedro'nun mutlu yaşamları, birbirlerine ve çocuklarına olan

3 Lopez de Ayala, *Crónica de Don Pedro*.

4 Lopes, Fernão, *Crónica de el Rey D. Pedro*, Ineditos de Historia Portuguesa, Academia real das Sciencias, Lisboa, 1816, cilt IV.

5 Valbuena Prat, *Historia del Teatro español*, Barcelona, Ed. Noguer, 1956, sayfa, 134.

6 Diez Borque, *Historia de la Literatura española*, Madrid, Taurus, 1980, sayfa 680.

sevgileri şiirsel bir şekilde gözler önüne serilir. Fakat Pedro'nun nişanlısı, İspanyol Prenses Dona Blanca ile evlenebilmesi için Inés ortadan kaldırılmalıdır. Inés, içten şevkatli ve olağanüstü etkileyici kişiliğiyle Kral'ın da sevgisini kazanmayı başarır. Yaşlı Kral, her şeye rağmen Inés'in ölüm emrini verdikten sonra bu acıya dayanamaz, kendisi de ölür. Böylece Inés devlet politikasının kurbanı olmuştur. Velez de Guevara bu eseri sayesinde İspanyol Altın Çağının en önemli tiyatro yazarlarından biri olmayı başarmış ve İspanyolların "Racine"i olduğu söylenmiştir⁷.

XVIII. yüzyılda Fransız yazar Houdar de la Motte *Inés de Castro* adlı trajedyasıyla büyük bir üne kavuşmuştur. Bu eser, ilk oynandığında beğenilmiş olmasına rağmen zamanla eskimiş ve önemini kaybetmiştir. Eser şekil olarak üç birlik kuralına uyan klasik bir trajedyadır. Ancak Houdar de la Motte klasik kurallara bir yenilik getirmek istemiş ve Velez de Guevara'nın eserinden de esinlenerek sahneye Inés'in çocuklarını çıkartmıştır. Eserde Portekiz Kralı Alfonso, İspanya Kralının annesiyle evlidir; Kralice'nin kızı Constance ise Portekiz velihtı Pedro ile nişanlıdır. Fakat Pedro yıllar önce gizlice Inés'le evlenmiş, bu evliliği babasından saklamıştır. Kraliçe Pedro'nun Inés'e aşık olduğunu anlayınca Kral'ı kıskırtır ve ne pahasına olursa olsun kızının kırılan onurunun tamir edilmesini şart koşar. Kral oğluna Constance ile evlenmesi için baskı yapmaktadır, Inés'i de saraya hapseder. Pedro, Inés'i kurtarmak için babasına başkaldırır. Inés Pedro'nun babasına başkaldırmasını iyi karşılamaz ve Kralla görüşerek durumu düzeltmek için ölümü kabul ettiğini bildirir. Kral Inés'in bu asil ve fedakâr tutumundan çok etkilenmiştir. Onu hiç istemeyerek öldürtür ve bu hareketinden dolayı çok vicdan azabı çektiğini belli eder. La Motte bu eserde Inés'le Pedro'nun talihsiz aşklarından çok aile ilişkilerinin üstünde durmaktadır. Inés ve Pedro'nun evlilik bağları çok kuvvetlidir, fakat Inés'e göre Pedro'nun babasına karşı vazifeleri daha önemlidir. Oyun çok duygusaldır ve bu duygusallığı yüzünden bir "drame bourgeois" olarak görülmüştür⁸. "Drame bourgeois" olarak tanınan oyun türü trajedyaya gibi yüce kahramanların yüce duygularını değil, sıradan kahramanların sıradan duygularını konu almaktadır ve seyircileri duygulandırmayı amaç edinmektedir. XVIII. yüzyılda ortaya çıkan "drame bourgeois" XIX. yüzyılda "Comedie larmoyante" (ağlatıcı komedyaya) türüne dönüşmüştür denilebilir.

XIX. yüzyılda Portekizli yazar Joao Baptista *Nova Castro* adlı bir eser yazmış, İspanyol Francisco Luis de Retes ise *Dona Inés de Castro* adlı oyunuyla bu temayı İspanya'da canlı tutmuştur. Brezilyalı yazar Julio de Castilho'da *Dona Ignez de Castro* trajedyasını yazmıştır. Ünlü romantik yazar Victor Hugo gençliğinin ilk yıllarında *Inés de Castro* adlı bir melodram yazmışsada, bu bir deneme olmaktan öteye gidememiştir⁹.

XX. yüzyılda Portekizli yazarlar Inés de Castro temasını çok işlemişlerdir; bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Sembolist yazar Eugenio de Castro (*Constança*), Antero de Figueiredo (*Don Pedro y Dona Inés: O grande desveyro*) Marcelino Mesquita (*Pedro o cruel*) Antonio Patricio (*Pedro o cru*) Fransız yazar Henry

7 Valbuena Prat, *Historia del teatro español*, sayfa 141.

8 *Theâtre du XVIII siècle*, annoté par Jacques Truchet, Paris, Gallimard, (Coll. Pleiade) sayfa 1396.

9 Victor Hugo, *Inés de Castro*, mélodrame, in *Victor Hugo raconté par un témoin de sa vie*, Bruxelles, 1863.

de Montherlant'ın *la Reine Morte* dramı, güzel ve mutsuz Inés'in hayatını anlatan eserler arasında en güçlü olanıdır. Montherlant bu oyununda Velez de Guevara'dan esinlendiğini söyler. Portekiz Kralı Ferrante oğlu Don Pedro'yu İspanyol Prenses Doña Bianca ile evlendirmek istemektedir. Oysa Don Pedro gizlice Doña Inés'le evlenmiştir. Kral oğlunu hapse attırır ve Inés'le görüşerek, ondan Pedro'yu boşanmaya ikna etmesini ister. Inés ise Pedro'ya büyük bir aşkla bağlıdır ve ondan ayrılmayı asla istememektedir. Kralın danışmanları Inés'in öldürülmesinden yanadırlar. Kralla Inés arasında bir yakınlaşma olur, Inés Krala hamile olduğunu itiraf eder. Ama Ferrante yine de sonunda Inés'i öldürtür ve hemen arkasından kendisi de ölür. Pedro Ferrante'in tacını artık hayatta olmayan Inés'in karnının üstüne koyar ve oyun biter. Bu eserde Montherlant Kral Ferrante'in çelişkilerle dolu, acımasız kişiliğinin üstünde durmuştur. Kralın ve Inés'in karşılaşmaları ön plana çıkmıştır. Kral ve Inés bir güç ve karşı güç dengesi kúrmaktadırlar. Kral güçlü, katı ve acımasız, Inés ise açık-kaplı, yumuşak ve sevgi doludur. Sonunda Inés ölür fakat, aslında galip gelen odur. Ferrante Inés'i biraz da kendisi öyle istediği için öldürtmüştür. "Kedinin fareyle oynadığı gibi" oynamıştır onunla¹⁰. Bu eserin gücü kahramanlarından kaynaklanmaktadır.

Görüldüğü gibi güzel ve talihsiz Inés'in hayatı XIV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar hatırlanmış ve sayısız esere konu olmuştur. Eğer Lope de Vega'nun yazdığı *Doña Inés de Castro* kaybolmasaydı, ve de Victor Hugo *Inés de Castro* melodramını bir gençliğinde bir deneme olarak değil de dehasının doruğunda olduğu yıllarda kaleme almış olsaydı Inés şüphesiz daha da çok üne kavuşurdu. Fakat bu haliyle bile Inés de Castro temasının Portekiz, İspanyol ve Fransız edebiyatlarında önemli bir yeri vardır.

10 Montherlant, "En réalisant la Reine Morte", in *la Reine Morte*, Paris, Gallimard, 1983, sayfa 182.